

УДК 162.16

DOI 10.32626/2413-2578.2021-17.118-132

Т.О.Гусєва

utaa1970@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-3178-1631>

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ МОЛОДИХ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ В РЕАБІЛІТАЦІЙНІЙ УСТАНОВІ

Відомості про автора: Гусєва Тетяна Олексіївна, аспірантка 2-го курсу кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, директор реабілітаційної установи змішаного типу (комплексної реабілітації) для осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень – Центр «Сприяння» громадської організації «Феліцитас», м.Суми, Україна, у колі наукових інтересів: методична система трудового навчання молодих людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень. E-mail: utaa1970@gmail.com

Contact: Guseva Tetyana Oleksiivna, 2nd year graduate student of the Department of Special and Inclusive Education of Sumy State Pedagogical University named after AS Makarenko, Director of a rehabilitation institution of mixed type (comprehensive rehabilitation) for persons with disabilities due to intellectual disabilities - Center "Assistance" of the public organization "Felicitas", Sumy, Ukraine, in the circle of scientific interests: methodical system of labor training of young people with disabilities due to intellectual disabilities. E-mail: utaa1970@gmail.com

Відомості про наявність друкованих статей: Гусєва Т. (2020). Соціальна реабілітація людей с інвалідністю // *Збірник матеріалів IV Міжнародної студентської научно-практичної конференції «Спеціальна педагогіка: професійний дебют»*. С.146-152. Мінск. 2. Гусєва Т. (2020). Трудове виховання як засіб корекції людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень // *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми. 3. Гусєва Т. Науково-методичні засади змісту трудового навчання осіб з інвалідністю в реабілітаційних центрах // *Науковий часопис*. Київ.

Гусєва Т.О. Трудове навчання молодих людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в реабілітаційній установі. У XXI

ст. сформульовано нові вимоги до якості і специфіки праці молодих людей з інвалідністю з огляду на досягнутий рівень суспільного розвитку та його перспективи. Ці вимоги пов'язані з досягненнями науково-технічного прогресу, які якісно змінюють середовище життєдіяльності молодих людей. Тому зрозуміло, що дані процеси вимагають виховання особистості, яка може брати участь у творчій, технологічній, і проектній трудовій діяльності. Тобто праця молодих людей є творчо - перетворювальною. Високий рівень технологічної культури, здатність до творчості й саморозвитку, ініціативи, конкурентоспроможність і професіоналізм є об'єктивними вимогами до особистості як до суб'єкта трудової діяльності. І. Хойзінгер був глибоко переконаний у тому, що загальний прогрес людської культури невіддільно пов'язано з прогресом техніки. Таким чином потрібно здійснювати трудове виховання й навчання так, щоб це дозволило молодим людям осмислити всі культурні і технічні досягнення часу та свідомо засвоїти всі важливі знання. Особливої уваги заслуговує в цьому процесі система трудового навчання, яка сприяє формуванню в молодих людей з інвалідністю технологічної компетентності на основі системи технологічних знань і вмінь. Отже, система технологічних знань і вмінь є основою для подальшої трудової діяльності; становленню цілісної особистості, що забезпечує їх самореалізацію, самоствердження й соціалізацію.

Ключові слова: трудове навчання, дидактичні принципи, прийоми, люди з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, навички, трудова діяльність, праця, технічні знання, вміння, соціалізація, самореалізація.

Гусева Т.А. Трудовое обучение молодых людей с инвалидностью в результате интеллектуальных нарушений в реабилитационном центре. В XXI в. сформулированы новые требования к качеству и специфике труда молодых людей с инвалидностью учитывая достигнутый уровень общественного развития и его перспективы. Эти требования связаны с достижениями научно-технического прогресса, которые качественно меняют среду жизнедеятельности молодых людей. Поэтому понятно, что данные процессы требуют воспитания личности, которая может участвовать в творческой, технологической и проектной трудовой деятельности. То есть труд молодых людей есть творчески - преобразовательным. Высокий уровень технологической культуры, способность к творчеству и саморазвитию, инициативы, конкурентоспособность и профессионализм являются объективными требованиями к личности как к субъекту трудовой деятельности. И. Хойзингер был глубоко убежден в том, что общий прогресс человеческой культуры неотделимо связан с прогрессом техники. Таким образом нужно осуществлять трудовое воспитание и обучение так, чтобы это позволило молодым людям осмыслить все культурные и технические достижения времени и сознательно усвоить все важные знания. Особого внимания

заслуживает в этом процессе система трудового обучения, которая способствует формированию у молодых людей с инвалидностью технологической компетентности на основе системы технологических знаний и умений. Итак, система технологических знаний и умений является основой для дальнейшей трудовой деятельности; становлению целостной личности, обеспечивая их самореализации, самоутверждения и социализацию.

Ключевые слова: трудовое обучение, дидактические принципы, приемы, люди с инвалидностью вследствие интеллектуальных нарушений, навыки, трудовая деятельность, труд, технические знания, умения, социализация, самореализация.

Guseva T.O. Trudove training of young people with disabilities as a result of intellectual disabilities in a rehabilitation center. In the XXI century. New requirements to the quality and specifics of work of young people with disabilities we formulated taking into account the achieved level of social development and its prospects. These requirements we related to the achievements of scientific and technological progress, which qualitatively change the living environment of young people. Therefore, it is clear that these processes require the education of a person who can participate in creative, technological, and project work. That is, the work of young people is creative - transformative. A high level of technological culture, the ability to be creative and self-developed, initiative, competitiveness and professionalism are objective requirements for the individual as a subject of employment. The modern system of education is aimed not only at the acquisition by young people of a certain amount of knowledge and skills, but also at the development of personal cognitive and creative abilities and a number of competencies that in the future will allow further successful independent living. In this process, a special role is given to labor training, as it promotes the formation of young people with disabilities technological competence based on a system of technological and design knowledge and skills, which is the basis for further employment; formation of a holistic personality, which needs different types of mental and physical work, has technologically important qualities that ensure its self-realization. The work of young people with disabilities creates conditions for the formation of skills in materials processing, a correct idea of the surrounding reality, to expand the general and polytechnic horizons, education of a conscious attitude to work. Labor training is a subject, the main task of which is the development of technological thinking, formation general labor, polytechnic, technological knowledge and skills, sensorimotor, manipulative skills required for labor and economic education, professional and life self-determination.

Keywords: labor training, didactic principles, methods, people with disabilities due to intellectual disabilities, skills, work, work, technical knowledge, skills, socialization, self-realization.

Постановка проблеми. Трудове навчання - це предмет, основним завданням якого є розвиток та формування загально трудових навичок, технологічного мислення, технологічних знань і навичок, сенсомоторних, політехнічних, маніпулятивних навичок, які необхідні для трудового та економічного виховання, а також для професійного та життєвого самовизначення [4].

Праця молодих людей з інвалідністю створює умови для формування правильного уявлення про навколишню дійсність, навичок обробки матеріалів, для розширення загального та політехнічного кругозору, виховання свідомого ставлення до праці. Завдання, які ми ставимо для досягнення зазначеної мети: формування уявлення про світ професій, предметно-перетворювальну діяльність людини, шляхи отримання і зберігання інформації, способи обробки інформації; усвідомленого дотримання безпечних прийомів роботи, вироблення здатності до формулювання творчих задумів, безпечно користування інструментами й матеріалами; розвиток художньої, пізнавальної і технічної обдарованості, навичок ручних технік обробки матеріалів, технічного мислення в процесі творчої діяльності, уміння користуватися технічною термінологією; виховання готовності до розв'язання побутових питань із застосуванням алгоритмів виконання технологічних завдань та навичок технологічної діяльності в практичних ситуаціях.

Окрім того, метою трудового навчання є формування і розвиток в молодих людей з інвалідністю інформаційно-комунікаційної, технологічної та основних компетентностей для реалізації їхнього творчого потенціалу й соціалізації в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В працях В. Бондара, А. Висоцької, І. Кущенко, Г. Мерсіянова, В. Товстоган, О. Хохліна та ін. акцентовано увагу: на основні етапи становлення трудового навчання людей з інвалідністю; особливості соціально-трудової адаптації випускників спеціальних шкіл та деякі шляхи удосконалення навчально-виховної роботи щодо виробничої адаптації молодих людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень; ефективні шляхи навчання техніко-технологічних знань, як однієї з умов усвідомленої практичної діяльності; формування позитивного ставлення до трудової діяльності; виховання готовності молодих людей з інвалідністю до праці в системі професійно-трудового навчання; особливості професійного орієнтування та розвиток професійних якостей, як основи успішної соціально-трудової адаптації молодих людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень; забезпечення корекційної спрямованості трудового навчання.

Особливої уваги заслуговують психолого-педагогічні дослідження, проведені Г. Дульневим, які дають можливість для пошуку шляхів

удосконалення змісту, форм і методів організації трудового навчання учнів; розробки засобів підвищення загальноосвітньої і корекційно-виховної ролі праці; диференціації як змісту, так і методів навчання відповідно до пізнавальних можливостей учнів [2, с.142].

Науковий аналіз досліджень трудового навчання І. Беха, І. Бондара, Г. Дульнєва, Г. Мерсіянової, С. Мирського, К. Турчинської, О. Хохліної та ін. свідчить, що вони є досить актуальними з точки зору їх впливу на інтелектуальне, моральне, фізичне, естетичне виховання, зокрема на корекцію недоліків психофізичного розвитку молодих людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень [5].

В основу педагогічної концепції німецького педагога В. Лая було покладено єдність розумового відтворювання і зовнішнього вираження за допомогою різноманітних засобів: слово, малюнок, експеримент, уроку ручної праці робота на ділянці тощо.

А. Корнієнко чітко окреслив, що під час трудового навчання проходить процес формування позитивного ставлення до трудової діяльності. У своїх дослідженнях Г. Мерсіянова, О. Хохліна зазначили важливість корекційної спрямованості трудового навчання [6].

Мета статті є теоретичний аналіз проблеми трудового навчання з людьми з інтелектуальними порушеннями та рекомендації щодо організації роботи з людьми з інтелектуальними порушеннями в реабілітаційній установі на заняттях з трудового навчання.

Експериментальною базою дослідження стала реабілітаційна установа змішаного типу (комплексної реабілітації) для людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень – Центру «Сприяння» громадської організації «Феліцитас» (м. Суми). Цільова аудиторія – діти та молоді люди з інвалідністю з порушеннями інтелектуального розвитку (F 71, F 72,) та фізичними порушеннями (ДЦП, G 80, G 81, G 91) віком від 12 до 43 років, які проживають в м. Суми, 24 особи на базі реабілітаційної установи, 11 осіб в домашніх умовах.

Виклад основного матеріалу. Трудове навчання в реабілітаційних установах для людей з інвалідністю має професійне спрямування й розглядається як підготовка їх до самостійної трудової діяльності. Воно становить основу формування комплексу особистісних якостей, навичок раціонального ведення домашнього господарства, відповідальності за результати власної діяльності, комплексу особистісних якостей, культури побуту культури праці, та є такою формою навчання, яка найбільшою мірою відповідає потребам молодих людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень (надалі - клієнти). Праця як процес являє собою єдність трьох складників: самої праці як доцільної діяльності; предмета праці (те, на що спрямована праця); знарядь праці (річ або комплекс речей, за допомогою яких людина діє на предмет праці) [3].

На перших порах на заняттях праці пізнавальному компоненту відводиться другорядна роль, на першому місці знаходиться спілкування молодих людей з об'єктами навколишнього світу, вони беруть предмети в руки, обмацують, змінюють або створюють з них щось нове. Таке діяльне пізнання світу є дидактичним принципом занять з праці і рекомендується для занять по всім іншим предметам.

Поряд з цим на заняттях праці ми переслідуюмо наступні цілі:

- розвивати основні моторні функції, по можливості їх координувати і опанувати трудовими навичками;
- мати на увазі цілеспрямовану роботу або заняття з предметом, звертаючи увагу на закономірності матеріалів та інструментів;
- бачити власний образ дій у великому соціальному плані як внесок в спільну працю і дізнаватися з цього власне твердження і довіру;
- розвивати гарні трудові навички і продуктивність.

Не продукт є власно метою, а здатність відношення, пізнання, які можуть бути на шляху в напрямку до результату. Кожний намір повинен сприяти прискоренню знань, досягнень, навичок, мотивації і свідомості. Початок трудового навчання охоплює як правило нижчий і середній ступені оволодіння трудовими навичками та вміннями, і переслідує насамперед навчальні цілі. На цих етапах молоді люди з інвалідністю набувають основні навички: обмацування, хапання, опробування, вони навчаються сприймати предмети навколишнього світу, поводитися з ними, вивчають їх властивості та застосування. Інструменти при цьому не потрібні [1]. Поступово пропонуються прості в обслуговуванні інструменти з зрозумілим характером дій і однозначною функцією, навчальним місцем є перш за все групова кімната. Трудове навчання на вищому щаблі, які ведуть спеціальні педагоги, повинно проходити в майстерні.

Дидактичні принципи:

1. Трудове навчання ставить перед собою конкретні життєві завдання.

2. Технічні прийоми праці складаються як правило з багатьох часткових навичок, які спочатку вивчають окремо, а потім вони повинні представити єдине ціле. За принципом вчення «крок» за «кроком», нові елементи пропонуються лише тоді, коли будуть освоєні необхідні початкові.

3. Оздоблювальні та продуктивні завдання становлять тематичне ядро для трудового навчання. Вони часто виникають з єдності дійсного і основного заняття. Вибір завдань повинен орієнтуватися на працездатність і рівень розвитку молодих людей з інвалідністю.

Поводження з інструментами і обробку матеріалів молоді люди з інвалідністю повинні вивчити лише тоді, коли педагог сам покаже на прикладі ці технічні прийоми. Педагог повинен показати приклад на

робочому місці, майстерні і шафах для інструментів: догляд за інструментами, правила безпеки: носіння робочого одягу.

Цілі трудового навчання людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень на заняттях з праці:

1. Знайомство с предметами та матеріалами.
2. Розвиток основних навичок, необхідних для виробничої діяльності.
3. Виготовлення простих предметів.
4. Робота в майстернях.
5. Знайомство з різними матеріалами.
6. Робота з інструментами.
7. Навчання прийомам роботи.
8. Виконання виробничих завдань.
9. Дотримання техніки безпеки.

На початку трудового навчання молоді люди з інвалідністю повинні накопичувати досвід у поводженні з предметами та матеріалами. Такий досвід, почерпнутий з здатності діяти і пізнавати є передумовою для власних знань з питань праці є необхідною умовою для наступних уроків праці.

Завдання і етапи навчання молодих людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень:

1. Правильно поводитися з предметами і матеріалами. На даному етапі потрібно часто показувати різні предмети і матеріали, необхідно домогтися того, щоб вони стали проявляти до них інтерес; починати роботу з добре знайомих з повсякденного життя предметів, потім переходити до менш знайомих. Завдання, які ми ставимо перед клієнтом: розглянути річ, обмацати її, пересунути з одного місця на інше назвати, знайти її.

2. Розрізняти речі за формою, кольором, виконуючих функціях, способах поводження з ними. Спочатку рекомендується працювати з предметами, які відрізняються тільки за одним критерієм, наприклад: істівне - неістівне, холодне - гаряче, велике - мале. Відповідні поняття слід закріплювати в вправах.

3. Знайомитися з властивостями різних речовин і матеріалів: паперу, води, вовни, глини, піску, тканини. На цьому етапі рекомендується створювати такі ситуації, в яких клієнти виявляють різні якості одного і того ж предмета або матеріалу, непомітні при звичайному розгляді, але важливі для правильного його застосування, наприклад, температура, консистенція і т.д. Потрібно дозволити клієнту самому розбиратися з матеріалом чи предметом з нього, під керівництвом і словесним супроводом проводити різні досліді над матеріалами.

Розвиток базових трудових навичок є основним завданням підготовчого етапу навчання. До виробничої праці ми можемо перейти

тільки тоді, коли клієнти опанують основними виробничими навичками і прийомами [7]. Для цього слід продовжувати працювати над їх формуванням. Потрібно розвивати основні рухові навички: брати предмет в руку, тримати його, випускати з рук, піднімати, пересувати з одного місця на інше, ударяти по предмету, стискати його. Розвиток і вдосконалення рухових навичок є однією їх основних завдань кожного уроку. Проводити його треба, використовуючи будь-які відповідні ситуації. З цією метою повинна бути розроблена система спеціальних вправ для звичайних занять і індивідуальних. Педагог повинен домагатися розкутих рухів, вміння працювати стоячи і переносити вагу тіла в необхідну точку при виконанні того чи іншого завдання. Ці навички необхідні для того, щоб згодом клієнт зумів тримати і направляти оброблюваний матеріал або інструмент, наприклад, ножиці або ніж. Обробляти перераховані навички слід на таких завданнях, які мають сенс для самого клієнта.

Також треба розвивати сенсорні навички: бачити об'єкти і спостерігати за ними, обмацувати їх, сприймати запахи, чути звуки, відчувати смак. Сенсорні навички можна розвивати за допомогою завдань на спостереження і з'ясування якості предметів, а також за допомогою ігор на відгадування [5]. У роботу повинні бути включені всі органи чуття. Педагог під час проходження занять повинен навчити клієнтів правильно поводитися в колективі: працювати самостійно, враховувати думки і бажання оточуючих, узгоджувати свої дії з діями інших, звертатися з проханнями, відповідати на питання. З самого початку педагог повинен привчати клієнтів самостійно працювати і враховувати думки і інтереси оточуючих. Для навчання бажано вибирати такі види роботи, які вимагають від клієнтів певних зусиль, але не викликають перенапруження. Рекомендується використання різних ігор. Вони, з одного боку, вимагають дотримання встановлених правил, з іншого - надають достатню свободу дій.

На третьому етапі педагог продовжує знайомити клієнтів з різними матеріалами, розвиває елементарні рухові навички та творчі здібності клієнта, вчить його використовувати освоєні прийоми і знайомі матеріали в нових ситуаціях. Завдання, що рекомендуються для цього етапу навчання, складаються з однієї дії, припускають використання одного виду матеріалу і спрямовані на вирішення однієї задачі. Педагог вчить клієнтів самостійно виготовляти вироби з: рулонів картону, шматків дерева, коробок, банок, різного виду паперу, глини, тканини, воску. Найбільш вдалою формою роботи є вільна творчість: клієнт отримує цікавий виробний матеріал, розглядає його і намагається зробити з нього те, що йому нагадує, по ходу роботи педагог може підказати йому будь-яку ідею. Ця форма роботи дозволяє педагогу спостерігати за здібностями клієнтів. Дуже важливим є виконання виробів за завданням педагога. На початковому етапі важливо ретельно підбирати завдання, щоб вони не викликають перевтоми учнів.

Основну увагу педагог повинен приділяти дотриманню правильної послідовності дій і правил.

Навчання праці - це формування і розвиток необхідних виробничих навичок, його можна проводити тільки в спеціально обладнаному приміщенні, тобто в майстернях [3]. Спочатку педагог повинен навчити клієнтів орієнтуватися в приміщенні. Завдання, які ми ставимо для вступних занять: порівняти майстерню з груповою кімнатою; ознайомитися з майстернею; зрозуміти, для чого потрібна майстерня, і за допомогою рольових ігор вивчити правила поведінки в ній.

Вправи, які ми будемо використовувати для ознайомлення з майстернями, знайти та назвати: шафа з робочими матеріалами; шафа з інструментами; полка для готових виробів.

В процесі роботи клієнти вчаться краще орієнтуватися в майстернях. Місце зберігання робочого матеріалу і інструментів педагог показує клієнтам тільки в тих випадках, коли це важливо для проведення заняття. Педагог до початку роботи в майстернях повинен показати клієнту, його робоче місце. Людина з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень швидше запам'ятає і освоїться в приміщенні за допомогою ігор на орієнтацію та яскравих малюнків, прикріплених на робоче місце. На початку навчання педагог повинен вимагати, щоб клієнти сиділи на своїх місцях. Робоче місце можливо змінити тільки в тому випадку, коли це необхідно для виконання роботи. Клієнт повинен слідкувати за своїм робочим місцем, за його чистотою та порядком, бережно ставитися до інструментів.

Щоб запобігти нещасним випадкам на заняттях з праці, псування майна і матеріалів, треба навчити клієнтів правильно поводитися в майстерні. Педагог повинен привчити клієнтів носити спеціальний одяг. В кінці заняття педагог залишає час, для того щоб прибрати робочі місця і вимити руки. Разом з клієнтами педагог складає список основних вимог до роботи в майстернях, наприклад: убрати за собою всі відходи, підмести підлогу, привести в порядок інструменти та прибрати їх на місце. Педагог під час занять з праці вчить клієнтів використовувати матеріал, інструменти та прибори тільки для виконання завдань. Не менш важливо навчити клієнтів шанобливо відноситися до робочого місця сусіда, не заважати йому під час виконання завдань. Даючи різноманітні завдання, які розраховані на роботу парами чи невеликими групами, педагог виховує у клієнтів бажання допомагати оточуючим. Клієнт повинен запам'ятати, що інструмент, яким він більше не працює, потрібно покласти на місце.

На етапі знайомства з різними матеріалами педагог намагається розширити та поглибити знання, які клієнт отримав на підготовчих заняттях. Для цієї цілі можна використовувати вузькоспеціалізовані практичні завдання. Спочатку рекомендується працювати з одним

матеріалом. В якості робочого матеріалу на заняттях з праці можна використовувати різний папір, дерево, картон, віск, побутові та виробничі відходи. Вивчати властивості матеріалу найзручніше за допомогою простих експериментів і різних ігор. Щоб засвоїти якість матеріалу, клієнт повинен виконати над ним ряд дій, що демонструють його якість. Коли клієнти вивчають різні матеріали, їм можна запропонувати порівняти їх якості, розсортувати за властивостями, правильно використовувати їх на практиці. Педагог разом з клієнтами протягом року збирають природний матеріал, побутові та виробничі відходи, сортують їх і складають на зберігання. Також можна замовляти різні матеріали на сайтах, інтернет-магазинах, фірмах, при цьому пояснюючи клієнтам, що за покупки потрібно платити і вони мають певну цінність. Важливою умовою на заняттях в майстернях є обробка різноманітних матеріалів. Наприклад, папір потрібно різати звичайними ножицями, а жесть- спеціальними ножицями для жести. Педагог дає клієнтам такі завдання, за допомогою яких він міг би показувати, як правильно обробляти тот чи інший матеріал. Чим більше клієнт дізнається матеріалів, тим складніше йому буде розсортувати їх і запам'ятати способи роботи з ними. Однак ці навички мають велике значення для засвоєння подальшої програми, тому педагог повинен регулярно проводити повторні вправи на сортування. Клієнт також повинен знати і засвоїти, що можна зробити з того чи іншого матеріалу. Робота над цим завданням вимагає від клієнтів знання матеріалів і їх властивостей. Досягти мети в даному напрямку можна двома шляхами:

1. Розглянути матеріал і вирішити, що з нього можна зробити.
2. Розглянути готовий предмет і визначити, з чого він зроблений.

Освоюючи роботу з інструментами, клієнт повинен зрозуміти зв'язок між якістю матеріалу і прийомами його обробки. Це вимагає від нього великих зусиль. Щоб уникнути великої перенапруги, педагог повинен варіювати завдання і кожен даний момент направляти клієнта на якийсь один аспект. Навчити клієнтів, що рука може виконувати функції різних інструментів, і навчитися використовувати її для виконання різних операцій. Для досягнення цього завдання необхідно, щоб клієнт володів основними руховими функціями і міг керувати своєю кистю. Завдання, які ставить педагог перед клієнтами:

1. Зміцнювати м'язи рук і навчити свідомої роботі рукою (рекомендуються різні види роботи з глиною і завдання по виготовленню пап'є-маше і фігурок з нього).
2. Навчити правильно тримати інструмент під час роботи (педагог повинен підібрати відповідні підготовчі вправи для досягнення цієї мети).
3. Удосконалювати координацію рухів рук.

Робота над розвитком моторики рук, педагог повинен враховувати індивідуальні особливості клієнтів (клієнт лівша, що страждає спазмами рук

і т.п.). Часто клієнт сам справляється зі своїми проблемами, але на початковому етапі слід давати завдання, які клієнт може виконати тільки руками, без застосування інструменту. Перш за все клієнта треба навчити наступних дій: згинати, клеїти, рвати, розминати, розплющувати, малювати пальцями, покривати папір клеєм. Далі важливо навчити розрізняти на дотик поверхні: гладкі, шорсткі і т.д. Педагог повинен вводити в ужиток клієнтів по одному інструменту, знайомити їх з його зовнішнім виглядом, назвою і прийомами роботи. Для закріплення знань клієнти повинні досить довгий час працювати з інструментом. Важливо, щоб клієнт освоїв якомога більше інструментів. Інструменти повинні вводитися в обіг клієнтів з урахуванням їх індивідуальних особливостей і здібностей. З більш складними інструментами клієнтів слід знайомити тільки на виробничій ступені. Інструмент клієнт повинен освоювати поступово і щоб освоїти його потрібно виконати велику кількість вправ і завдань. Під час занять з праці педагог вчить клієнтів правильно користуватися інструментом. Для цього необхідно, щоб клієнт володів основними руховими функціями. Спостерігаючи за педагогом і наслідуючи його, виконуючи різні вправи і з огляду на зауваження, клієнт поступово вчиться правильно користуватися інструментами.

Щоб навчити тому чи іншого прийому роботи педагог повинен ретельно контролювати виконання кожного завдання. На початковому етапі завдання повинні бути дуже легкими. Для цього підходять вправи з розділу образотворчого мистецтва, так як в них навіть не дуже точне виконання прийому призводить до кінцевого результату. Коли клієнт освоїть один прийом, педагог може показати йому новий. При такому підході до навчання поступово розширюються можливості клієнтів і створюється основа для виконання більш складних завдань, заснованих на застосуванні декількох прийомів. Педагог повинен уважно стежити за тим, щоб невдачі не відлякували клієнта, а самостійна робота над тим чи іншим завданням зміцнювала його впевненість в собі. Необхідно також навчити: надавати нову форму оброблюваного матеріалу; змінити його первісну форму; створювати нові форми з м'якого матеріалу; складати, згинати матеріал по певних лініях; розмістити поверхню, нанести на неї малюнок; з'єднувати частини в ціле; склеювати деталі; з'єднувати деталі в техніці плетіння, ткацтва, в'язання, макраме; розбирати готову річ на складові частини; змінювати оброблювальні поверхні.

Надавати нову форму оброблюваному матеріалу можна за допомогою зміни первісної форми матеріалу, тобто додати до нього додаткову кількість того ж матеріалу або забираючи деяку частину від початкової кількості. У процесі занять з праці педагог вчить клієнтів працювати з папером: складати по діагоналі і вертикалі, створювати форми і фігури, виконувати різні вироби. В процесі роботи педагог повинен

пояснити і закріпити такі поняття, як край, кут, середина, центр, зверху / знизу, праворуч / ліворуч, маркувальна лінія, згин. Спонукаючи клієнта самостійно складати частини в ціле, навести його на думку про те, що: багато предметів складаються з деталей, в деяких випадках деталі повинні з'єднуватися міцно одна з іншою, а в деяких випадках з'єднання повинні бути гнучкими і легко розбиратися. Також клієнтів потрібно познайомити з байонетним кріпленням на прикладах дерев'яних і пластмасових кубиків. Не мало важливим завданням, є ознайомлення клієнтів з різними видами клею, вчити їх правильно застосовувати його (клейстер - для паперу; ПВА - для паперу, картону, тканини; дерев'яний - для дерева). Педагогу слід навчити клієнтів різних технік нанесення клею на склеювану поверхню (крапками, смужкою, суцільно), пояснити, що від клею папір намокає і розтягується, а при висиханні знову стягується. Деяка техніка обробки поверхні (наприклад, шліфування, розпис акварельними фарбами, загладжування глини, нанесення малюнка на глину, нанесення шару клею на папір і т.д.) є досить легкою для освоєння. Клієнта потрібно навчити підбирати для кожного матеріалу відповідний спосіб обробки.

Володіння виробничими прийомами дозволяє правильно поводитися з інструментами і робочими матеріалами. Навчання їх можна проводити за допомогою вправ на виконання окремих видів роботи починаючи з найпростіших завдань. Поступово матеріал слід розширювати, поглиблювати і застосовувати для виконання більш складних вправ і завдань. На початковому етапі педагог повинен сам організувати свою роботу від початку і до кінця. Згодом він може залучати клієнтів до обговорення виробничих завдань і способів їх виконання. Бажано, щоб на заняттях з праці завдання перегукувалися з матеріалом, який клієнти проходять в цей час на інших заняттях [4]. Слід пам'ятати, що клієнти краще засвоюють матеріал, виконуючи практичні завдання. Щоб пояснити, як повинна виглядати готова робота, педагог має показати заздалегідь виконаний виріб або його натуральне зображення на малюнку чи слайді. При виборі завдань він повинен враховувати пропозиції та побажання самих клієнтів. Щоб клієнти змогли визначити, який матеріал краще всього підходить для виконання конкретного завдання, педагог може провести з ними бесіду про якість різних матеріалів. Обраний матеріал вони повинні знайти на робочих полицях для матеріалів і принести їх в майстерню. Разом з клієнтами педагог намічає план виконання завдання: ділить весь процес на окремі операції і намічає їх послідовність. Планування - це випереджаюче мислення. Воно передбачає знання робіт, необхідних для досягнення кінцевого результату і вміння визначати порядок їх виконання. Навчання планування потрібно починати з простих завдань, що мають зрозумілу структуру і складаються в основному з відомого матеріалу. Прийоми навчання:

1. Педагог і клієнт виконують завдання паралельно.
2. Педагог виконує завдання, клієнт спостерігає і намагається дізнатися окремі операції.
3. Клієнти розглядають готову річ, порівнюють її з вихідним матеріалом, намагаються визначити, які операції повинні бути виконані, щоб домогтися потрібного результату.

Педагог обговорює з клієнтами, як можна обробити той чи інший матеріал і допомогти їм вибрати потрібні інструменти. Не слід викладати на робоче місце одразу всі інструменти, їх краще брати поступово. Виконавши одну операцію, можна взяти інструмент, необхідний для виконання наступної операції. Педагог надає можливість клієнтам самим вибирати інструменти для роботи, він повинен клієнтів насамперед навчити працювати самостійно. Для цього він може використовувати різні прийоми: особистий приклад, виправлення помилок, ознайомлення з додатковою інформацією, пошук альтернативних шляхів для досягнення наміченої мети, робота над додатковим матеріалом, додаткові заняття для розвитку моторики, надання допомоги клієнтам, заохочення їх успіхів, аналіз виконаної роботи. Готову роботу клієнти повинні перевірити: оцінити сумлінно вона виконана і чи відповідає своєму призначенню.

Дотриманню техніки безпеки клієнт і педагог повинні приділяти увагу з першого заняття. Воно повинно стати одним з принципів виробничого виховання. Кілька занять треба присвятити роботі над правилами поведінки і технікою безпеки в майстернях. З самого початку слід привчити клієнтів до носіння спеціального та захисного одягу (припасовані до тіла фартухи, добре сидяче взуття, при необхідності захисні окуляри). На місця, пов'язані з небезпекою для життя і здоров'я, треба клеїти добре помітні картинки. Педагог повинен стежити, щоб клієнти застосовували інструменти за призначенням, він повинен пояснити, чим небезпечний кожен інструмент. У разі конфліктів слід відразу переривати роботу. У моменти виникнення небезпеки треба ще раз пояснити клієнтам в чому вона полягає. Важливо привчити клієнтів до правильної поведінки в майстернях і виробити у них необхідні звички. Важливим моментом в процесі роботи в майстернях навчити клієнтів діяти, виходячи з конкретної ситуації. В якості навчального матеріалу рекомендується використовувати пригоди в майстернях. Шафа із засобами для надання першої медичної допомоги слід тримати в порядку. Педагог вчить клієнтів правильно поводитися в разі отримання травм: 1. Зберігати спокій. 2. Повідомити про те, що трапилося педагогу і попросити про допомогу. 3. Не чинити опір наданої допомоги.

Висновки. Узагальнення й аналіз матеріалів з питань реалізації основних напрямів трудового навчання осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень дає підстави розглядати його:

як процес; як структуру діяльності; як розвиток особистості, тобто зміни під впливом соціальних і професійних дій, професійної діяльності та власної активності, яка спрямована на самовдосконалення і самоактуалізацію.

Трудове навчання спрямоване на забезпечення формування у молодих людей з інвалідністю певного рівня знань та практичних умінь, необхідних для подальшої трудової адаптації, залежно від їх інтелектуальних можливостей. Обговорення методологічних позицій дослідження методичної системи трудового навчання молодих людей внаслідок інтелектуальних порушень та його природничо-наукових основ дає можливість здійснити подальший пошук шляхів посилення ефективності роботи з трудового навчання.

Проте в ході дослідження стало зрозуміло що, спеціально організоване трудове навчання, яке ґрунтується на врахуванні індивідуальних особливостей психофізичного розвитку молодих людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, підвищує рівень їхньої самостійності у виконанні трудового процесу, починаючи від планування ходу його виконання до одержання кінцевого результату.

Предметом подальшого наукового пошуку мають бути найбільш ефективні шляхи психолого-педагогічного впливу на розвиток особистості молодих людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в цілому, що забезпечило б наступність і максимальний рівень їх професійної соціалізації.

Бібліографія

1. **Бондар В.І.** (2005). Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці: [навч.посіб.]. Київ: Наш час, 176 с. 2. **Гаврилов О.В.** (2015). Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). *Збірник наукових праць. Вип. V. В 2-х т., том 1.* Кам'янець-Подільський: ПП Медобори, 348 с. 3. **Крушельницька Я.В.** Фізіологія і психологія праці: [навч.посіб.]. Київ: КНЕУ, 232 с. 4. **Мерсіянова Г.М.** (2012). Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей: [навч.посіб.]. Київ: Педагогічна думка, 80 с. 5. **Миронова С.П.** (2015). Корекційна психопедагогіка. Олігофренпедагогіка. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничій відділ, 312 с. 6. **Синьов В.М.** (2009). Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Частина 2. Навчання і виховання дітей: [підручник]. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 224 с. 7. **Хохліна О.П.** Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. Київ: Педагогічна думка, 286 с.

References

1. **Bondar V.I.** (2005). Problemy korektsiynoho navchannya u spetsial'niy pedahohitsi [navchal'nyu posibnyk]. Kyiv: Naukovyy chas. 176 s. [In Ukrainian].

2. **Havrylov O.V.** (2015). Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky). Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. V. V 2-kh t., tom 1. Kam'ianets-Podilskyi: PP Medobory. 348 s. [In Ukrainian]. 3. **Krushelnytska Ya. V.** (2003). Physiology and psychology of work [Textbook]. Kyiv: KNEU, 232 s. [In Ukrainian]. 4. **Mersiianova H.M.** (2012). Profesiyno-trudove navchannya u spetsial'nykh zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladakh dlya rozumovo vidstalykh ditey [navchal'nyy posibnyk]. Kyiv: Pedahohichna dumka, 80 s. [In Ukrainian]. 5. **Myronova S.P.** (2015). Correctional psychopedagogy. Oligophrenic pedagogy. Kam'yanets'-Podil's'kyi: Kam'yanets'-Podil's'kyi derzhavnyy universytet: redaktsiynovydavnychyuy viddil, 312 s. [In Ukrainian]. 6. **Synov V.M.** (2009) Korektsiyna psykhopedahohika. Olihofrenopedahohika [pidruchnyk, chastyna 2. Navchannya i vykhovannya ditey]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P.Drahomanova, 224 s. [In Ukrainian]. 7. **Khokhlyna O.P.** (2000). Psykholoho-pedahohichni osnovy korektsiynoyi spryamovanosti trudovoho navchannya uchniv z vadamy rozumovoho rozvytku. Kyiv: Pedahohichna dumka, 286 s. [In Ukrainian]

Received 22.02.2021

Accepted 19.03.2021

УДК 378.147.091.33:376.011.3-051

DOI 10.32626/2413-2578.2021-17.132-141

Т.О. Докучина

dokuchyna@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-7892-7728>

А.В. Мішеніна

mischenina.lina@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-1987-0391>

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО НАВКОЛИШНЄ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Відомості про авторів. Докучина Тетяна Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: підготовка фахівців спеціальної освіти, формування професійної